

CERCETĂRI DIN EPOCA BRONZULUI ÎNTRE PRUT ȘI NISTRU

În prezenta intervenție se face prezentarea și analiza unor complexe funerare ale culturilor epocii bronzului, descoperite în mai multe puncte, precum cele de la Nikolskoe, Ciobrucii, Doina, Rumeanșevo.

I. Complexe noi ale culturii catacombelor din zona Nistrului Inferior

Actualmente, regiunea cursului inferior al Nistrului reprezintă una din zonele spațiului nord-vest-pontic cele mai bine cercetate din punct de vedere arheologic. Cercetările întreprinse de către arheologii moldoveni și ucrainieni în anii 1970-1990 au constatat preponderența vestigiilor din epocile eneolitică și a bronzului, cu morminte tumulare. În același timp, s-a descoperit un număr considerabil de înmormântări atribuite culturii catacombelor.

În lucrarea de față vor fi expuse complexele culturii catacombelor din partea stângă și dreaptă a Nistrului, cercetate în cadrul expedițiilor arheologice conduse de către autor în anii 1987-1989 (fig. 1).

Necropola tumulară de la Nicolscoe (săpături arheologice din anii 1987-1988). Situl se află pe marginea platoului interfluvial Nistru-Cuciurgan, reprezentând un lanț de tumuli cu o înălțime între 0,5 și 4 m, dispuși pe o axă orientată NV-SE la o distanță de 0,5-2 km SV de satul Nicolscoe, raionul Slobozia (fig. 2). Mormintele atribuite culturii catacombelor de regulă erau secundare, efectuate în mantaua tumulilor din epoca eneoliticului sau Bronzului Timpuriu (BT) și erau concentrate în sectorul de SE al tumulilor.

Tumulul nr. 1. Înălțimea (\hat{t})=0,86 m, diametrul (d)=36 m. Mormântul principal datează din epoca eneolitică, anterioară aspectului cultural Usatovo. În tumul au fost depistate 20 morminte, inclusiv două (nr. 13 și 15) atribuite culturii catacombelor.

M. 13 (fig. 3/1-2) a fost depistat la o distanță de 0,2 m vest de reper, la adâncimea de 1 m. Intrarea, în formă de fântână, nu a putut fi observată în mantaua de cernoziom. Camera funerară, de formă ovală, era orientată pe axa VNV-ESE. Dimensiunile: 2,05x1,25 m; adâncimea (a) de la nivelul solului este de 0,4 m. Spre partea terminală, camera funerară se lărgea către NE până la dimensiunile de 2,05x1,4 m (trebuie remarcat faptul că săpătura dinspre NE, care lărgea camera funerară, a fost efectuată sub un mormânt anterior datat în etapa tardivă a culturii Jamnaja, M. 14). Camera funerară a mormântului nr. 14 n-a fost identificată, dar scheletul era chircit pe spate, cu picioarele îndoite spre stânga și capul orientat VNV. Scheletul era situat nemijlocit deasupra sectorului lărgit al camerei funerare a M. 13. Poziția scheletului este tipică pentru etapa tardivă a culturii Jamnaja din regiunea țărmului nord-vestic al Mării Negre: cultura Bugeac după V. Dergacev sau varianta 4 după E. Iarovoi (Dergacev 1986; Iarovoi 1985). Craniul era întors cu fața spre stânga, mâna stângă era așezată de-alungul corpului, mâna dreaptă, îndoită, era așezată pe oasele bazinului. Scheletul a fost presărat cu ocră de culoare roșie; cu o nuanță mai intensă era colorat craniul. Sub schelet au fost fixate urme de vegetație putrezită cu pete de ocră și cretă. Scheletul din catacomba M. 13 era culcat pe spate, cu capul orientat VNV. Mâinile erau întinse drept pe lângă corp. Craniul s-a găsit cu fața în sus. Picioarele erau întinse, iar tălpile întoarse spre dreapta. Palma mâinii drepte se găsea sub femurul piciorului; antebrațul mâinii stângi lipsea. Craniul era colorat cu ocră de culoare cafenie; oasele scheletului nu erau colorate. Capătul camerei funerare era acoperit cu un strat de vegetație putrezită de culoare cafeniu-închisă.

Inventarul: lângă cotul mâinii drepte a fost găsit un topor din piatră de râu de formă romboidală, cu lama de formă trapezoidală cu o îngroșătură la centru, cu o perforație pentru mâner,

cu muchia scurtă. Pe suprafața superioară toporul avea o nervură orizontală. O altă nervură, mai aplatizată, se găsea la partea inferioară. Dimensiunile toporului: lungimea (l)=10 cm, lățimea (l_t) (în centru)=5 cm, l ascuțișului=4,5 cm, l muchiei=3 cm, d urechii=2 cm (fig. 3/3).

M. 15 (fig. 3/6). Se afla în sectorul de SE (15 °) al tumulului, la distanța de 6,8 m de la reper, la adâncimea de 1,7 m. Dromusul n-a fost determinat. Camera funerară, ovală, era orientată pe axa E-V. Dimensiunile camerei funerare la partea superioară este de 1,82x1,23 m. Adâncimea de la nivelul solului este de 0,35 m. Spre capăt camera funerară se lărgea până la dimensiunile de 2,2x1,45 m. Scheletul era chiruit pe partea dreaptă cu capul orientat spre V. Craniul avea fața întoarsă spre dreapta. Mâna dreaptă întinsă pe lângă corp, cea stângă îndoită nenatural cu cotul înainte. Palmele ambelor mâini erau îndreptate spre femurele picioarelor, care erau îndoite spre dreapta. Gradul de flexare al picioarelor era mediu. Scheletul era slab colorat cu ocră de culoare roșie. Pe fundul gropii funerare era un strat de vegetație putrezită de culoare cafeniu-închisă.

Inventarul: lângă cotul mâinii drepte a fost descoperită o lamă de silex triunghiulară de culoare cenușie cu dimensiunile de 4,5x3 cm (fig. 3/4).

Tumulul nr. 6. Înălțimea=0,5 m, diametrul=30 m. În tumul au fost descoperite 4 morminte din diferite epoci care s-au suprapus, al cincilea, secundar, distrus, probabil ca aparținea culturii catacombelor. Mormântul principal datează din epoca eneolitică, anterior, deci, perioadei Usatovo. Mormântul 2 a fost datat în cadrul culturii Mogovali Kovaja. Mormântul 3 datează din perioada bronzului târziu, iar mormântul 4 este un mormânt scitic. Fiind suprapuse, aceste morminte au fost parțial distruse. În același timp, însă se pare că ele au fost devastate în perioada scitică. În umplutura tranșeei devastatorilor a fost găsită o jumătate de cană aparținând culturii catacombelor. Vasul de tip borcan, cu marginea trasă înăuntru, are buza mică. Suprafața vasului are culoare cenușiu-gălbui cu pete portocalii. Partea superioară a recipientului este ornamentată cu cinci linii orizontale paralele, executate prin imprimare cu șnur. Pasta conține șamotă. Culoarea cioburilor în secțiune este neagră. Pe umăr vasul are un mâner suport lipit vertical de perete. Dimensiunile reconstituite ale vasului sunt următoarele: înălțimea 18 cm; diametrul fundului 12 cm; diametrul gâtului 24 cm (fig. 3/5).

Tumulul nr. 8 avea înălțimea de 2,2 m, iar diametrul de 60 m. El conținea 21 de morminte. În mormântarea principală datează din eneolitic, perioadă anterioară culturii Usatovo. Mormântul 11 a fost atribuit culturii catacombelor.

Mormântul 11 (fig. 4/1) se afla în sectorul NE al tumulului, la distanța de 3 m (350°) de la reper, la adâncimea de 2,4 m. Camera funerară nu a fost identificată. Scheletul se găsea în poziție pe spate, cu capul spre SE, iar craniul era întors cu fața spre dreapta. Mâna dreaptă era îndoită, cu brațul înainte, iar cea stângă, de asemenea îndoită, se găsea situată pe oasele bazinului. Corpul era puțin întors spre dreapta. Picioarele erau întinse, cu tălpile întoarse spre dreapta. Oasele scheletului erau vopsite cu ocră de culoare cafenie, mai intens craniul. Sub schelet și în jurul lui s-a găsit un strat de vegetație putrezită de culoare cafeniu-închisă. Lângă mâna dreaptă a fost descoperit un omoplat de vită cornută, colorat și el în roșu. În jurul acestui os a fost observată o pată ovală de ocră cu dimensiunile de 0,18x0,9 m.

Inventarul:

1. La distanță de 0,1 m de la mâna dreaptă se găsea un vas lucrat cu mâna, cu corpul ovoidal, fundul plat, umerii proeminenți și buza trasă spre interior. Pe o parte a vasului au fost amplasate două proeminențe cilindrice, aplatizate, cu perforații verticale. Pe umerii recipientului se găsea un ornament constând dintr-un șir orizontal de împunsături de formă triunghiulară cu vârfurile orientate în jos. La mijloc vasul avea un decor alcătuit din semiove duble, spațiul liber dintre acestea fiind acoperit cu rânduri de cerculețe executate cu un instrument-țevă. Culoarea suprafeței

este cenușiu-gălbuie cu pete negre. Pereții au fost bine neteziți și chiar ușor lustruiți. Suprafața interioară a vasului este de culoare neagră. Pasta conține șamotă mărunță; dimensiunile vasului sunt: înălțimea=12 cm, diametrul fundului=8,5 cm, diametrul buzei=11 cm, diametrul corpului=17 cm (fig. 4/6).

2. Lângă antebrațul stângă a fost depistat un "redresor" (dispozitiv pentru îndreptarea traiectoriei săgeților) lucrat din piatră moale de gresie, cu o adâncitură-șanțuire la mijloc, de formă rectangulară; dimensiuni 6'4 cm, grosimea 1,9 cm (fig. 4/2).

3. În zona oaselor bazinului a fost găsit fragmentul unei plăci de silex asemănătoare cu lama unui cuțit, cu marginile retușate. Silexul pare să provină din mediul geologic dobrogean; dimensiunile 3x2 cm (fig. 4/12).

4. Piatra de gresie de formă triunghiulară cu urme de uzură pe una din suprafețele ei; dimensiunile: 6,5x3,9 cm (fig. 4/10). Ea a fost descoperită de asemenea în zona oaselor bazinului împreună cu alte unelte din piatră.

5. Piatra de gresie de formă triunghiulară de culoare cenușie, cu urme de utilizare pe doua suprafețe; dimensiuni: 4x1,3x2 cm (fig. 4/11).

6. Unealtă de gresie de formă triunghiulară cu urme de utilizare pe doua suprafețe (fig. 4/8).

7. Unealtă fragmentară în patru muchii din gresie cenușie; dimensiuni: 4x2,7 cm (fig. 2/9).

8. Răzuitor din os executat din colț de mistreț, cu capetele și lama ascuțite; dimensiuni: 13x2 cm (fig. 2/9).

9. Trei așchii din silex (fig. 4/5; 13; 14). Una din ele (nr. 5) cu dimensiunile 2,3x1,4 cm, după aspect datând din mezolitic, mai poartă și urme ale vecinătății unui obiect din bronz, dovadă a utilizării ei și în epoca bronzului.

10. Lângă genunchiul piciorului stângă a fost descoperit un al doilea "redresor" pentru săgeți lucrat din gresie cenușie de formă rectangulară; dimensiuni 6x3,5x2 cm (fig. 4/3).

Tumulul nr. 11. Înălțimea=1 m, diametrul=40 m. Conținea 11 înmormântări. Mormântul principal datează din epoca eneolitică, anterior aspectului cultural Usatovo. Culturii catacombelor i-a fost atribuit mormântul nr. 6.

Mormântul nr. 6 (fig. 5/3) a fost identificat la adâncimea de 1,6 m în sectorul SE al tumulului, la 4,5 m de la reper. Camera funerară este ovală, cu dimensiunile de 1,7x2 m, și este orientată pe axa SV-NE. Adâncimea de la nivelul de călcare este de 0,1 m. Scheletul este întins pe spate cu capul spre SV. Craniul se găsea cu fața în sus. Măinile, puțin îndoite, erau întinse pe lângă corp. Piciorul drept era îndoit, în timp ce cel stâng a fost așezat întins, dar ușor deplasat spre stânga. Capătul camerei funerare era acoperit cu un strat subțire de lemn (vegetație?) putrezit, de culoare maroniu închisă. Oasele scheletului nu erau colorate cu ocră. Nu au fost identificate obiecte de inventar.

Tumulul nr. 13 avea înălțimea de 1,9 m și diametrul de 65 m. În tumul au fost identificate 8 morminte dintre care cel principal a fost atribuit culturii înmormântărilor cu ocră, iar mormântul 7 culturii catacombelor.

Mormântul nr. 7 (fig. 5/4) a fost localizat în sectorul de SV al tumulului la adâncimea de 1,3 m și la o distanță de 9,5 m (246°) de la reper. Construcția funerară constă din groapa (puțul?) de acces și camera funerară orientate pe axa VNV-ESE. Groapa de acces avea formă aproape circulară (0,90x0,85 m) și adâncimea de 0,5 m. Camera funerară era ovală (2,2x1,35 m), a fost săpată în sol steril și se află la adâncimea de 1,3 m de la nivelul de călcare și 0,7 m de fundul gropii de acces. Bolta camerei funerare s-a năruit în vechime. Umplutura camerei funerare constă din lut steril. Scheletul era culcat pe spate, cu capul spre VNV. Craniul era întors cu fața spre dreapta. Măinile erau întinse de-a lungul corpului, iar picioarele, tot întinse, deplasate puțin spre

dreapta. Fundul camerei funerare era acoperit cu un strat subțire de vegetație putrezită de culoare cafeniu închisă. Oasele scheletului nu erau vopsite cu ocră. Nu au fost descoperite piese de inventar.

Descriind complexele atribuite culturii catacombelor din tumulul nr. 13 de lângă satul Nikolscoe, nu putem să nu amintim de mormântul 1 din acest tumul atribuit culturii Jamnaja, dar conținând urme specifice culturii catacombelor.

Mormântul nr. 1 (cultura Jamnaja, fig. 5/1). A fost identificat în sectorul NV al tumulului, la 10 m de la reper (335°), la o adâncime de 1,8 m. El se găsea în mantaua tumulului. Camera funerară, cu prag, avea formă rectangulară cu unghiurile rotunjite, orientate pe axa VSV-ENE. Dimensiunile pragului sunt de 4,2x3 m cu înălțimea de 0,7 m. La nivelul pragului camera funerară a fost acoperită cu 7 bârne de dimensiunile 4x0,4-0,5 m. Dimensiunile camerei funerare sunt de 2x1,1 m, iar adâncimea de 1 m, de la nivelul pragului. Pe pereții camerei funerare s-au fixat urmele lăsate de unealta cu care s-a săpat. Ea avea formă rectangulară cu lățimea de 4 cm. Mormântul conținea 3 schelete fiind deci vorba de o înmormântare colectivă. Scheletul nr. 1 era al unui om adult (femeie?) de aproximativ 35-45 de ani. El a fost găsit în poziția chircit, cu capul spre VSV. Craniul era puțin deplasat spre dreapta, dar inițial avea fața în sus. Măinile erau ușor îndoite din cot și întinse de-a lungul corpului. Picioarele erau inițial îndoite din genunchi, cu genunchii în sus, însă ulterior au căzut spre stânga. Oasele scheletului aveau culoare roșiatic-aprinsă, mai intensă în zona craniului.

Scheletul nr. 2 era al unui copil de 4-5 ani. Se găsea în partea stângă a scheletului nr. 1. Poziția chircit pe spate, cu capul spre ENE. Craniul era plasat cu fața spre dreapta. Mâna dreaptă era întinsă de-a lungul corpului, iar cea stângă era îndoită, cu palma spre bazin. Picioarele erau chircite, cu genunchii puțin ridicați, însă puțin căzute spre dreapta. Oasele scheletului erau uniform colorate cu ocră de culoare roșiatic-aprinsă.

Scheletul nr. 3 al unui copil de 8-10 ani era plasat în dreapta scheletului nr. 2, lângă peretele de SE al camerei funerare. Scheletul era chircit pe spate, cu capul spre NE. Craniul se găsea cu fața în sus. Măinile erau ușor îndoite din cot și plasate de-a lungul corpului. Picioarele, îndoite inițial, au fost plasate cu genunchii în sus, dar au căzut ulterior spre stânga. Oasele scheletului aveau culoare roșiatic-aprinsă. Fundul camerei funerare a fost acoperit cu un strat subțire de vegetație putrezită de culoare cafeniu închis cu mici pete de ocră și cretă.

Inventarul: În oasele toracelui scheletului nr. 1 a fost găsit un vârf de săgeată cu șanțuire la bază și cu aripioarele ascuțite. Capătul ascuțit al armei a fost rupt în vechime. Lungimea săgeții este 1,5 cm, iar lățimea la baza este de 1 cm (fig. 5/2). Acest tip de vârf de săgeată nu este specific culturii Jamnaja, fiind tipic pentru cultura catacombelor. Fiind descoperit în coșul pieptului scheletului nr. 1, în partea stângă, el pare a dovedi o moarte violentă a individului. Faptul că săgeată a fost ruptă poate fi explicată prin ruperea ei în timpul atingerii ei de oasele pieptului.

Necropola tumulară de la Ciobruți (Săpături arheologice -1989).

Grupul tumular Ciobruți I se găsea la 7 km SV de satul Ciobruți, pe marginea platoului de pe malul drept al Nistrului. Din stânga și din dreapta platoul este înconjurat de râpi formate din rezultatul eroziunii solului în apropierea unor izvoare ce se varsă în Nistru (fig. 6). Necropola era alcătuită din 4 tumuli dispuși în lanț pe axa NS. Numai în tumulul nr. 4, cel mai mare din necropola, au fost fixate morminte atribuite culturii catacombelor.

Tumulul nr. 4 are înălțimea actuală de 2,7 m și diametrul 60 m. Înmormântarea principală aparține culturii Jamnaja. În tumul au fost fixate 38 morminte, dintre care 5, descoperite în manta au fost atribuite culturii catacombelor (nr. 6, 17, 29, 34, 35).

Mormântul nr. 6 (fig. 7/4) a fost identificat în sectorul NV al tumulului, la 8,3 m (295°), la adâncimea de 1,7 m. Camera funerară era de formă ovală, cu dimensiunile de 1,2x0,75 m și adâncimea 0,3 m. Orientarea este pe axa N-S. Lângă peretele sudic al camerei funerare a fost găsit un fragment al craniului unui copil. Scheletul nu s-a păstrat, oasele descompunându-se. Pe acest fragment al craniului se observau urme de ocru.

Inventarul: Lângă peretele de est al camerei funerare, pe nivelul de călcare al acesteia a fost descoperită o cană de tip borcan aplatizat, cu fundul plat și buza trasă spre interior. Pe margine cana avea două perforații pentru agățare (diametrul lor = 0,8 cm). Suprafața vasului este de culoare portocaliu deschis, lustruită. Pasta conține șamotă; în secțiune pereții vasului au culoare neagră. Dimensiunile: înălțimea = 5 cm, diametrul fundului = 6 cm, diametrul gâtului = 10 cm (fig. 7/3).

Mormântul nr. 7 (fig. 7/2) a fost identificat în sectorul de SV al tumulului, la 7,2 m de la reper, la adâncimea de 1,8 m. Spațiul de acces în camera funerară nu a fost identificat. Aceasta avea formă ovală, cu dimensiunile de 1,95x1,32 m și adâncimea 0,2 m de la nivelul de călcare. Orientarea este pe axa SE-NV. Spre fund camera se lărgea către NE, ajungând la dimensiunile de 1,9x1,45 m. În mormântarea este colectivă și conține două schelete.

Scheletul nr. 1 era chircit pe spate, întins, cu capul spre NV. Craniul se găsește cu fața în sus. Mâna stângă era întinsă de-a lungul corpului, cu palma sub oasele bazinului. Mâna dreaptă, puțin îndoită era, de asemenea, întinsă de-a lungul corpului.

Scheletul nr. 2 se găsea foarte aproape de scheletul nr. 1, era întins pe spate, cu capul orientat spre NV. Craniul se găsea cu fața întoarsă puțin spre dreapta, spre scheletul nr. 1. Măinile erau întinse de-a lungul corpului; picioarele erau întinse. Femurul piciorului drept și genunchiul lui era acoperit de femurul piciorului stâng al scheletului nr. 1. Craniile ambelor schelete erau colorate cu ocru de culoare cafeniu închis. Fundul camerei funerare era acoperit cu un strat subțire de vegetație putrezită de culoare cafeniu închisă.

Inventarul: la 5 cm SV de craniul scheletului nr. 1 au fost descoperite 7 astragale.

Mormântul nr. 29 (fig. 7/6) a fost identificat în sectorul SE al tumulului, la 8,8 m de la reper (186°), la adâncimea de 2,4 m. Camera funerară, de formă ovală, era orientată pe axa N-S și avea dimensiunile de 1,8x1,35 m la adâncimea de 0,6 m. Scheletul era întins cu capul spre sud (180°). Craniul avea fața întoarsă spre dreapta. Mâna dreaptă era întinsă de-a lungul corpului, iar cea stângă era îndoită, cu palma pe bazin. Piciorul drept era puțin îndoit în timp ce stângul era întins. Pe fundul camerei funerare au fost reperate urme de vegetație putrezită de culoare cafeniu închis.

Inventarul: în dreapta și în stânga craniului se găseau câte două astragale de ovină.

Mormântul nr. 34 (fig. 7/1) a fost precizat în sectorul de SE al tumulului, la 9,1 m de la reper (152°), la adâncimea de 2,6 m. El este constituit dintr-o catacombă orientată pe axa E-V cu o mică deviere spre S (15°). Spațiul de acces este de formă ovală (0,65x0,95 m), cu adâncimea de 0,3 m de la nivelul de călcare. Camera funerară are dimensiunile de 1,65x1,15 m și adâncimea de 0,6 m. Fundul camerei funerare se găsea cu 0,3 m mai jos față de nivelul fundului gropii de acces. Scheletul era culcat cu capul spre V cu o deviere de 15° spre S. Craniul era puțin întors cu fața spre SE. Măinile erau întinse de-a lungul corpului. Picioarele inițial se pare că au fost cu genunchii în sus, dar au căzut spre dreapta. Pe fundul camerei funerare s-au descoperit urme de vegetație putrezită de culoare cafeniu închisă.

Mormântul nr. 35 (fig. 7/5) constă dintr-o înmormântare dublă. Ea a fost depistată în sectorul SE al tumulului, la 6,7 m (145°) de la reper, la adâncimea de 2,6 m. Camera funerară are formă ovală, cu dimensiunile 2,2x1,6 m și adâncimea de 0,95 m. Orientarea este pe axa N-S. Spre partea terminală camera se lărgea în forma unor praguri spre S și N, cu dimensiunile de 2,5x1,6 m.

Scheletul nr. 1 era culcat pe spate, cu capul spre S (180°). Craniul era întors cu fața spre dreapta, mâinile și picioarele întinse.

Scheletul nr. 2 se afla la 0,2 m de scheletul nr. 1 era chircit pe spate, cu picioarele îndoite, cu capul spre S (180°). Craniul este deformat, însă, luând în considerație poziția maxilarului inferior se pare că a fost întors cu fața spre dreapta. Mâna stângă era îndoită cu palma pe oasele bazinului în timp ce mâna dreaptă era întinsă de-a lungul corpului. Picioarele erau îndoite spre dreapta, cu grad mediu de chircire. Lângă genunchiul scheletului nr. 1 au fost depistate două oase (astragale?) de cal. Fundul camerei funerare era acoperit cu un strat subțire de vegetație putrezită, de culoare cafeniu-închisă.

Grupul tumular Talmaz

Acest complex se află pe platoul ridicat pe malul drept al Nistrului, la 6 km spre SV de satul Talmaz și la 3 km spre N de orașelul Ștefan Vodă (altădată Suvorovo). În 1989 au fost efectuate aici săpături arheologice.

Tumulul nr. 3 avea înălțimea de 1,93 m cu diametrul de 50 m. În tumul au fost identificate 18 morminte, cel principal datând din eneolitic, anterior culturii Usatovo. Trei morminte - nr. 13, 15 și 16 - au fost atribuite culturii catacombelor.

Mormântul nr. 33 a fost fixat în sectorul NE al tumulului, la 9,4 m (54°) de la reper, la adâncimea de 1,9 m. Scheletul a fost întins pe spate cu capul la S (180°). Craniul era cu fața în sus. Mâinile drepte întinse de-a lungul corpului. Picioarele au fost întinse, oasele piciorului drept lipsesc.

Inventar: în craniu, în zona ochiului drept, a fost găsită o unealtă din silex cenușiu, de formă triunghiulară (fig. 8/7).

Mormântul nr. 15 (fig. 8/11) conținea o înmormântare dublă. A fost fixat în sectorul NE al tumulului, la 12,8 m (35°) de la reper, la adâncimea de 2,7 m. Camera funerară era ovală, cu dimensiunile de 2,25x1,65 m. Orientarea este pe axa de la NV spre SE. Spre fund, camera funerară se lărga până la dimensiunile de 2,35x1,65 m.

Scheletul nr. 1 era chircit pe spate cu capul spre SE (120°). Craniul era fragmentat. Mâna stângă întinsă, cea dreaptă îndoită spre bazin. Picioarele îndoite spre stânga.

Scheletul nr. 2 era culcat pe spate, chircit cu capul spre SE, craniul cu fața în sus. Mâinile drepte, întinse de-a lungul corpului. Picioarele îndoite spre dreapta. Oasele ambelor schelete erau colorate cu ocră de culoare roșie. Fundul camerei funerare era acoperit cu un strat subțire de vegetație putrezită de culoare cafeniu-închis.

Inventarul:

1. La 5 cm de craniul scheletului nr. 1 a fost fixată o cană cu fundul rotunjit, cu buza trasă spre interior. Suprafața vasului purta urme de lustruire, avea culoare cafeniu-închisă cu pete vișinii. La 2,7 cm sub buza vasul avea două tortițe suporturi de formă tronconică, unite cu un val, cu perforații. Buza este ornamentată cu două șiruri orizontale de creștături oblice. Încă trei asemenea linii au fost executate la nivelul torților-suport. La mijlocul recipientului sunt imprimate cu șnurul alte trei linii orizontale paralele. Suprafața vasului mai poartă și urme ale unei neteziri cu o perie (sau un mănunchi) de iarbă. Pasta conține șamotă, culoarea pereților vasului în secțiune este neagră. Dimensiunile: înălțimea=8,5 cm, diametrul buzei=8,9 cm (convențional) (fig. 8/8).

2. La 0,07 cm spre dreapta de la cotul mâinii drepte au fost descoperite vârfuri de săgeți din silex - 4 exemplare. Piese au formă triunghiulară și au fost lucrate din silex de culoare cenușie, cu nuanță mai deschisă sau mai închisă. Executate în tehnica retușării prin presare, la bază au o tăietură unghiulară. Dimensiunile: înălțimea: 3 cm; 2,3 cm; 2 cm; 2 cm; lățimea la bază: 1,2 cm; 1,5 cm; 0,9 cm; 0,9 cm (fig. 8/4-6, 9).

3. La 0,25 m spre SE de vârful de săgeți se găsea o placă de silex de Dobrogea, de culoare gălbuie. Unealta reprezenta probabil o lamă de cuțit. Fragmentul avea formă rectangulară, în secțiune triunghiulară, cu dimensiunile 2,5x1,6 cm, grosimea 0,5 cm (fig. 8/2).

Mormântul nr.16 (fig. 8/12) a fost fixat în sectorul SE al tumulului, la 12,1 m (125°) de la reper, la adâncimea de 1,8 m. Dimensiunile gropii de acces, ovală - 1,05x0,95 m. Camera funerară avea dimensiunile 2,5x1,7 m. Adâncimea gropii de acces era de 0,85 m, a camerei funerare de 1,55 m. Orientarea camerei funerare era pe axa SV-NE. Conținea o înmormântare dublă. Scheletul nr. 1 era întins pe spate, cu capul spre SV (204°). Craniul era cu fața în sus. Măinile întinse de-a lungul corpului, oasele palmelor (radiusurile) lipsesc. Picioarele întinse drept. Oasele ambelor schelete sunt slab colorate cu ocră de culoare roșiatică. Fundul camerei funerare este acoperit cu vegetație putrezită de culoare cafeniu închisă. Inventar nu conținea.

Tumulul nr. 4 cu înălțimea de 1,2 m și diametrul de 42 m. În acest tumul au fost găsite 6 morminte. În mormântarea principală a fost atribuită culturii Jamnaja. În mantaua tumulului, la 5 m spre N de reper, la adâncimea de 0,6 m, a fost fixată o îngrămădire de cioburi de ceramică și oase de animale (jertfă?). Se evidențiază fragmentele unui vas mare de forma biconică, ornamentat pe buză și pe corp (pe buză unul, pe corp două) cu brăie în relief, pe care au fost imprimate cu o ștanță un ornament triunghiular. Suprafața vasului a fost netezită cu o perie (sau un mănunchi) de iarbă, are culoare cenușiu-închisă (fig. 8/10). Dimensiunile vasului (reconstituit): înălțimea=36 cm, diametrul corpului=37 cm, diametrul fundului=15 cm, diametrul bazei=24,5 cm.

În aceeași îngrămădire se aflau și fragmente de la un alt vas, de culoare cenușie; pare a fi de tip borcan (nu se restaurează). Oasele din această aglomerare reprezintă astragale de bovine. Trebuie de menționat, că în acest tumul n-a fost fixată nici o înmormântare din cultura catacombelor. Astfel, ca rezultat al săpăturilor arheologice efectuate în anii 1987-1989, în zona Nistrului Inferior au fost descoperite 17 complexe ale culturii catacombelor, inclusiv 14 înmormântări. Două complexe conțin piese de inventar. Ultimul complex este reprezentat printr-un inventar tipic culturii catacombelor, dar într-un mormânt al culturii Jamnaja (Nicolșcoe, T.13, mormântul nr. 1). În general, toate mormintele descoperite păstrează șirul de trăsături specifice comunității culturii catacombelor. Ca argument pot servi planificarea circulară a mormintelor, poziția întinsă și cu un grad redus de chircire a scheletelor, orientarea gropilor de acces de la centrul spre marginea tumulului, iar a camerelor funerare pe tangenta spre centrul lui. Colorarea cu ocră a oaselor scheletelor este mai puțin nuanțată în comparație cu cultura anterioară, Jamnaja. Camerele funerare sunt de formă ovală, cu nișe și cu lărgire spre fund. De regulă, înmormântările atribuite culturii catacombelor se concentrează în sectoarele de SV, SE și NE ale tumulilor.

Stratigrafic aceste morminte urmează după cele din cultura Jamnaja. În complexe mormintelor 13 și 14 din tumulul nr. 1 de la Nicolșcoe acest lucru poate fi observat cu ușurință - camera funerară a mormântului 13 se găsea sub o înmormântare anterioară din etapa tardivă a culturii Jamnaja. În tumulul nr. 3 de la Talmaz mormintele din cultura catacombelor erau săpate în cel de-al treilea strat al mantiei, legat de înmormântarea din epoca tardivă a culturii Jamnaja (mormântul 7). O situație stratigrafică asemănătoare s-a observat și în tumulul nr. 8 de lângă Nicolșcoe.

În general aceasta este o trăsătură specifică pentru întreg arealul SV al culturii catacombelor (Toșcev, 1994). Pozițiile scheletelor în mormintele acestei culturi în zona Nistrului Inferior sunt, în fond, de două tipuri: a) chircite pe spate, uneori cu înclinare și întoarcere ușoară pe o parte; b) întinse pe spate. Doar într-un singur caz s-a constatat o poziție chircită pe o parte, gradul de chircire fiind redus, tumulul 1, mormântul 15 de la Nicolșcoe. De fapt gradul de chircire era mediu, ceea ce nu este tipic nici pentru culturile arheologice anterioare, nici pentru cele ulterioare epocii bronzului. În tumulul 4 de lângă satul Ciobruți în două înmormântări - nr. 17 și nr. 35 - s-a

constatat îmbinarea într-un singur mormânt a ambelor tipuri de înhumare: unul din schelete era întins, iar altul chircit. Pe de altă parte, în mormântul 34 din tumulul 1, tot de la Ciobruți, atribuit culturii catacombelor, scheletul avea o poziție tipică culturii Jamnaja - pe spate, cu picioarele chircite, căzute spre dreapta, mâinile pe lângă corp, întinse- varianta II-B după E. Iarovoi (Iarovoi, 1985, p. 38). Poziția scheletului nr. 2 din mormântul 17, tumulul 1 este și mai arhaică: scheletul este chircit pe spate, una din mâini, îndoită, este întinsă de-a lungul corpului, iar picioarele, puse inițial cu genunchii în sus, au căzut în forma unui romb. Acesta este tipul I din cultura Jamnaja. În cazurile când în mormintele colective poziția scheletelor este diferită, poate fi presupusă o înhumare ulterioară, după observațiile și menționarea lui G.N. Toșcev: *"În mormintele cu înmormântări ulterioare. scheletele totdeauna se găseau în poziții diferite- unul întins pe spate, altul chircit pe o parte"* (Toșcev, 1994, p. 91). Însă în majoritatea cazurilor de constatare a poziției specifice culturii Jamnaja, acest element apare mai degrabă ca o reminiscență a ritului funerar din perioada anterioară și mai rar ca înmormântare mai veche (cu excepția mormântului 15 din tumulul 3 de la Talmaz).

În general însă, înmormântările culturii catacombelor din complexe descrise sunt într-o oarecare măsură sincronice și au fost efectuate într-un interval de timp relativ redus. Toate pozițiile scheletelor, specifice culturii catacombelor, din regiunea țărmului NV al Mării Negre, reprezintă rezultatul contactelor dintre purtătorii culturilor Jamnaja și catacombelor deja în perioada existenței variantei timpurii "Nistrene" a culturii Jamnaja (Dergacev, 1986, p.88-110).

Prezintă interes mormântul 13 din tumulul 1 de la Nicolscoe, în care s-a descoperit, în prezența unui rit funerar clasic specific culturii Jamnaja, un vârf de săgeată din silex tipică pentru cultura catacombelor. În mormântarea a fost făcută într-o cameră funerară cu prag, cu o copertină de bârne așezate de-a lungul gropii, scheletele au o poziția chircită pe spate, cu mâinile îndoit din cot, ce corespunde variantei I după clasificarea lui E. Iarovoi (Iarovoi, 1985, p. 38). În afară de aceasta, oasele scheletelor sunt viu colorate cu ocru, varianta I sau cultura "nistreană" (Dergacev, 1986, p. 740) sunt destul de arhaice pentru zona de stepă a țărmului NV al Mării Negre. Descoperirea vârfului de săgeată amintit anterior dovedește: a) contacte mult mai timpurii ale purtătorilor culturii Jamnaja cu cei ai culturii catacombelor; b) contactele acestea nu erau nici pe departe pașnice. Cazurile de depistare a vârfurilor de săgeată specifice culturii catacombelor în morminte ale culturii Jamnaja nu sunt atât de rare. Astfel, în tumulul nr.1 de lângă satul Caplani, într-un mormânt efectuat după varianta I a ritului funerar specific culturii Jamnaja, în cutia toracică a scheletului a fost de asemenea descoperit un vârf de săgeată specific culturii catacombelor (Agulnicov, 1984).

Unul dintre cele mai timpurii complexe ale culturii catacombelor din zona Nistrului Inferior este mormântul 15 din tumulul 4 de lângă satul Talmaz, în care (conținea o înmormântare dublă) era un vas ornamentat cu fundul rotunjit. Acest tip de ceramică este specific pentru complexe cele mai arhaice ale culturii catacombelor din regiunea cursului inferior al Niprului, zonelor Hersonului și Mării Azov. Pentru epoca culturii catacombelor din arealul țărmului de NV al Mării Negre acest tip de ceramică este foarte timpuriu, sincron cu perioada de trecere de la cultura Jamnaja la aspectul ei tardiv "cultura Bugeac". Deși, ținând cont de forma și ornamentarea vasului, de poziția arhaică a scheletelor, această înmormântare este, posibil, sincronă cu perioada avansată a culturii Jamnaja, "etapa Gorodcov" din zona țărmului de nord al Mării Negre. Nu contrazice această concluzie nici setul de piese din silex, în care 4 vârfuri de săgeți tipice culturii catacombelor sunt însoțite de o placă în formă de cuțit (fig. 8/7), executată din silex de culoare gălbuie din Dobrogea, specifică perioadei eneoliticului tardiv din zona cursului inferior al Dunării.

Mormântul "meșterului" de la Nicolscoe (tumulul 8, mormântul 11) reprezintă o înmormântare caracteristică culturii catacombelor. Vasul cu buza trasă (evazată) spre exterior, torți suporturi și ornament în formă de semiove (semifestoane?) este tipic pentru varianta Ingul a culturii

catacombelor, și în același timp aceste vase se răspândesc și în zona țărmului NV al Mării Negre.

În afară de vasul descris mai sus, în acest mormânt mai erau un șir de unelte lucrate din os, silex și piatră. În rezultatul analizei trasologice efectuate de cercetătoarea G.V. Sapoznikova din Odesa, a fost determinată destinația uneltelor descoperite. "Redresoarele" din piatră erau utilizate pentru ascuțirea și îndreptarea lamelor uneltelor din os și lemn. Unelele de formă triunghiulară din gresie au fost determinate ca lustruitoare pentru ceramică. Unealta lucrată din colț de mistreț, servea pentru modelarea suprafețelor interioare și exterioare a vaselor. Urme de utilizare a unei asemenea unelte se observa foarte bine pe pereții vasului din mormântul 11. Sunt și unelte reutilizate - și anume răzuitoarul și gratoarul din silex, unelte din paleolitic. Pe una din aceste unelte erau urme de bronz, probabil a fost utilizat pentru prelucrarea unor piese din bronz. Fragmentul de teslă lucrată din silex dobrogean nu poate fi determinat strict funcțional, însă argumentează existența legăturilor dintre zona cursului inferior al Nistrului cu Dobrogea și cursul inferior al Dunării în perioada culturii catacombelor.

Ca urmare a cercetării tumulilor din arealul țărmului de nord al Mării Negre, în ultimul timp se constată tot mai des cazuri de specializare în anumite meserii a celor înmormântați (în mormântări ale turnătorilor de metal, olarilor, meșterilor prelucrători ai pieilor de animale etc.) (Kubysev, Necitajlo, 1994; Kljusincev, 1994). Mormântul 11 din tumulul 8 de la Nicolscoe permite completarea acestei liste (Agułnicov, 1990).

Succint trebuie analizat și inventarul din morminte. Astfel, toporul din mormântul 13, tumulul 1 de la Nicolscoe se include în inventarul tipic culturii catacombelor. În spațiul țărmului NV al Mării Negre au fost descoperite mai mult de 30 asemenea unelte. Destinația lor funcțională, ținând cont de materia primă din care au fost lucrate - roci tari, dar sfărâmicioase, cum sunt piatra de râu, gresia, mai rar serpentinul - erau amulete pendentiv, posibil însemne ale puterii (sceptru). Deoarece utilizarea acestei piese în calitate de armă pare puțin verosimilă. Lovirea unui obiect mai dur cu un asemenea topor ar duce la sfărâmarea ultimului. Cu atât mai mult nu era utilizat pentru prelucrarea lemnului. Este admisibilă utilizarea lor în calitate de sceptre, preluate de la topoarele-sceptre eneolitice.

Vasul din tumulul nr. 6 de la Nicolscoe reprezintă o varietate a cupelor și s-a răspândit atât în varianta Ingul, cât și printre vestigiile culturii catacombelor din interfluviul Nistru-Dunăre. Câteva șiruri ornamentale executate cu șnurul și torțile-suporturi sunt specifice arealului vestic al culturii catacombelor. Cana cu marginea trasă spre interior din tumulul 1, mormântul 6, de la Ciobruți se întâlnește frecvent în complexe culturale bronzului timpuriu din regiunea țărmului NV al Mării Negre, de la eneoliticul tardiv până în epoca bronzului mijlociu. Camera funerară de formă ovală, prezența (utilizarea?) ocrului, planificarea circulară a mormintelor permit includerea acestei înmormântări și a cării în cultura catacombelor. Aceasta se confirmă și prin poziția mormântului într-un semicerc cu alte morminte ale culturii catacombelor din tumulul 1 de la Ciobruți.

Un interes deosebit îl prezintă vasul biconic cu umărul rotunjit, ornamentat cu trei rânduri de brâie în relief decorate cu unghiuri paralele, cu striuri pe suprafața exterioară, provenind din mantaua tumulului nr. 4, de lângă Talmaz. Asemenea recipiente sunt specifice culturii catacombelor din regiunea Donului, în spațiul cursului inferior al Nistrului, putând ajunge ca rezultat al migrațiilor sau ca import. În general însă, complexe ale acestei culturi din zona cursului inferior al Nistrului, la fel și altele sincrone lor din arealul țărmului de nord al Mării Negre, reflectă tabloul complicat și divers al dezvoltării și existenței arealului cultural-istoric al culturii catacombelor în stepele Eurasiei la hotarul sfârșitului perioadei timpurii - începutul perioadei mijlocii a epocii bronzului în Europa de Sud-Est.

BIBLIOGRAFIE

1. Agulnicov S.M., *Otčetto polevyh issledovanijah Slobodzejskoj novostroecnoj expedicii v 1987 g.*, în Arhiva Institutului de Arheologie Chișinău (nr. inv. 266).
2. Agulnicov S.M., Levinschi A.N., *Oycet o polevyh issledovanijah Slobodzejskoj novostroecnoj expedicii v 1988 g.*, în Arhiva Institutului de Arheologie Chișinău (nr. inv. 281).
3. Agulnicov S.M., *Otčet o polevyh issledovanijah Slobodzejskoj novostroecnoj expedicii v 1989 g.*, în Arhiva Institutului de Arheologie Chișinău (nr. inv. 297).
4. Iarovoi E.V., *Drevnejsie skotovodceskie plemena Jugo-Zapada SSSR*, Chișinău, 1985, p. 36.
5. Dergacev V.A., *Moldavija i sosednie territorii v epohu bronzy*, Chișinău, 1986, p. 74.
6. Agulnicov S.M., Kurgan epohi bronzy u s.Kaplany, în *Kurgany v zonah novostroek Moldavii*, Chișinău, 1984, p. 67.
7. Agulnicov S.M., *Pogrebenie "mastera" katakombnoj kul'tuty v kurgane u s. Nikolscoe*, în *Problemy izucenija katakombnoj kul'turno istoriceskoj oblasti*, Zaporoz'e, 1990, p. 3.
8. Kubysev A.I., Necitajlo A.L., *Centry metalloobrabatyvajušcego proizvodstva Azovo-Cemomorskoj zony*, în *Katakombnye kul'tury Severnogo Pricernomorja*, Kiev, 1991, p. 254.
9. Kljusincev V.N., *Pogrebenie litejscika na rcke Ingulec*, în *Katacombnye kul'tury Severnogo Pricemomor'ja*, Kiev, 1991, p. 254.
10. Toščev G.N., *Zapadnyj areal pamjatnikov katakombnoj kul'tury*, în *Katakombnye kul'tury Severnogo Pricemomor'ja*, Kiev, 1991, p. 85.
11. Iarovoi E.V., *op. cit.*, p. 38.
12. Toscev G.N., *op. cit.*, p. 91.
13. Dergacev V.A., *op. cit.*, pp. 88-110.

II. Morminte din faza finală a bronzului mijlociu din regiunea de stepă a Republicii Moldova

Cercetările arheologice de la sfârșitul deceniului al VIII-lea și începutul deceniului IX al secolului XX, întreprinse în zona lucrărilor de irigație din sudul Republicii Moldova, au permis descoperirea unui număr de morminte amenajate în tumuli, aparținând mai multor culturi arheologice, din diferite etape istorice. În acest context, interesant este grupul de complexe funerare din faza de trecere de la cultura ceramicii cu mai multe brăuri (CCMMB; în abreviere rusă K.M.K.) la cultura Sabatinovka. Numeroase studii și monografii privind Bronzul Mijlociu (BM) și perioada de trecere la Bronzul Final (BF) lasă, oarecum, în umbră problemele ritului funerar al culturii Sabatinovka. Doar un mic număr de morminte cu inventar funerar tip Sabatinovka a fost încadrat circuitului științific (Cerniakov 1986; Dergacev 1986; Toščev 1986).

În prezenta lucrare intenționăm să dăm o nouă interpretare problemelor ce țin de aspectul funerar al culturii Sabatinovka, completând lista mormintelor deja cunoscute cu cele descoperite în zona cuprinsă între Nistru inferior și Prutul inferior, spațiu ce constituie zona limitrofă a interfluviului Nistru-Prut și de care se leagă populațiile din stepa nord-pontică, cât și de complexul etnocultural din zona de silvostepă carpatină.

Nikolscoe, r-nul Slobozia (săpături din anii 1987-1988).

Tumulul nr. 1 avea o înălțime de 0,86 m și un diametru de 36 m. Mormântul principal datează din epoca eneolitică, anterioară aspectului cultural Usatovo. În tumul au fost depistate 20 de morminte, inclusiv două (nr. 13 și 15) atribuite culturii catacombelor (Agulnikov 1987).

Mormântul nr. 2 (fig. 9/3) a fost descoperit în sectorul SE al tumulului, la 5,5 m (43°) de centrul acestuia, la adâncimea de 0,96 m. Scheletul se afla în poziție chircită, cu capul la N, craniul fiind cu fața în sus. Mâna stângă era înălțată de-asupra trupului, iar din partea dreaptă s-a păstrat numai osul de la umăr. Picioarele erau îndoitte spre dreapta.

Inventarul: între osul de la umăr al brațului drept și piept se afla un vas-borcan de culoare gri, cu buza puțin răsfrântă, ornamentat în partea de sus cu o bandă despărțitoare dintr-o pastă de culoare neagră, amestecată cu șamotă. Dimensiunile: $\hat{f}=8$ cm, d. fundului=7,5 cm, d. maxim=9,8 cm, d. buzei=8,5 cm (fig. 9/2).

Ciobruți, r-nul Ștefan Vodă (fost Suvorov).

Tumulul nr. 4 a avut înălțimea de 2,7 m și diametrul de 60 m. Mormântul central aparținea culturii Jamnaja (Agulnikov 1989).

Mormântul nr. 5 (fig. 9/1) se află în sectorul de SE al tumulului, la 9 m de punctul de reper (193°), la adâncimea de 1,9 m. Scheletul se afla în poziție chircită, culcat pe partea dreaptă, cu picioarele puternic îndoitte, cu capul la E-NE. Oasele mâinilor au fost deranjate de rozătoare.

Inventarul era compus, printre altele, de un vas-borcan de culoare gri cu suprafața netedă, cu corpul puțin bombat spre mijloc, fundul plat, buza nepăstrându-se, ce s-a găsit în partea stângă a mormântului.

Dimensiuni: $\hat{f}=24$ cm, d. fundului=16,2 cm, d. maxim=14 cm (fig. 9/6).

Mormântul nr. 11 (fig. 9/4) se afla în sectorul SE al tumulului, la 5,4 m (177°) de punctul de reper, la o adâncime de 1,5 m. Scheletul era culcat pe partea dreaptă, cu capul spre E. Oasele mâinilor nu s-au păstrat. Picioarele erau puternic îndoitte spre stânga.

Inventarul: la stânga craniului se afla un vas-borcan cu corpul puțin lărgit spre mijloc și buza slab evidențiată. Vasul este lucrat din pastă amestecată cu șamotă, și are o culoare neagru-maronie și suprafața puțin netezită, cu striuri haotice. Dimensiuni: $\hat{f}=12$ cm, d. fundului=9 cm, d. maxim=14 cm, d. buzei=11 cm (fig. 9/5).

Mormântul nr. 15 (fig. 9/8) se afla în sectorul SV al tumulului, la 10,6 m (197°) de punctul de reper, la adâncimea de 1,8 cm. Camera funerară avea forma ovală, orientată pe axa E-V. Dimensiuni: 1,3x0,7 m, cu adâncimea de 0,1 m. Scheletul era culcat pe partea dreaptă, ghemuit, cu capul spre E. Mâinile erau îndoitte pe piept, iar picioarele spre dreapta.

Inventarul: pe osul cubital al mâinii stângi se găsea un vas-borcan cu fundul inelar, gâtul larg deschis și suprafața netedă, de culoare maro. Dimensiuni: $\hat{f}=9$ cm, d. fundului=8,5 cm, d. buzei=13 cm (fig. 1/9).

Mormântul nr. 37 (fig. 9/10) se află în sectorul SE al tumulului, la 9,2 (176°) de punctul de reper, la adâncimea de 1,9 m. Camera funerară de formă ovală este orientată pe axa E-V. Scheletul era culcat pe partea stângă, în poziție chircită, cu capul la est. Oasele mâinilor au fost dislocate de către rozătoare. Picioarele erau puternic îndoitte spre stânga.

Inventarul: lângă genunchi se afla o cană de culoare gri, cu mânerul vertical în formă de buclă, corp rotunjit și fund plat. Vasul avea buza puțin răsfrântă și era lucrat dintr-o pastă neagră cu amestec de șamotă și restul vegetale. Dimensiuni: $\hat{f}=9$ cm, d. fundului=6,6 cm, d. buzei=13,5 cm, \hat{f} . mânerului=5,5 cm (fig. 9/7).

Doina, raionul Cantemir.

Tumulul 1 cu înălțimea de 1,3 m, diametrul de 40 m, mormântul principal fiind de epocă eneolitică (Iarovoi, Bubulici, Circov 1990).

Mormântul nr. 3 (fig. 10/8) se afla în sectorul de SE al tumulului, la 13 m de punctul de reper, la adâncimea de 2,4 m. Camera funerară, dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite, era orientată pe axa NE-SV. Dimensiuni: 2,1x1,25 m, adâncimea de 0,85 m. Scheletul era culcat pe partea stângă, cu capul spre NE. Avea mâinile îndoite, cu palmele spre față, picioare ghemuite.

Inventarul: lângă genunchiul piciorului stâng se afla un vas biconic, cu buza puțin răsfântă. Suprafața era de culoare portocalie cu pete gri, purtând urme de netezire cu un mănunchi de iarbă. În partea superioară avea o perforație. Dimensiuni: \hat{h} =20 cm, d. corpului la mijloc=20 cm, d. fundului=12,5 cm, d. buzei=12,5 cm (fig. 10/11).

Mormântul nr. 4 se afla în sectorul SE al tumulului, la 22,5 m de punctul de reper, la adâncimea de 2,4 m și la 0,5 m de la mormântul nr. 3. După toate probabilitățile, ambele morminte au fost amenajate în aceeași perioadă.

Camera funerară avea formă dreptunghiulară (2x1,65 m) și adâncimea de 1,05 m, fiind orientată pe axa NE-SV. Scheletul era întors pe partea stângă în poziție chiricită, cu capul spre NE (fig. 10/9).

Inventarul: la 0,2 m de craniu se afla un vas de formă conică, ce se îngusta puțin spre gât, cu umerii evidențiați, decorat în partea superioară cu o bandă aplicată cu secțiunea triunghiulară. Culoarea vasului variază de la portocaliu la negru. Pe suprafață se observă urme de netezire cu un mănunchi de iarbă.

Dimensiuni: \hat{h} =22,5 cm, d. corpului=21 cm, d. fundului=13,5 cm, d. buzei=17,5 cm (fig. 10/12).

Rumeanțevo, raionul Cantemir.

Tumulul 1 a avut o înălțime de 1,3 m și un diametru de 40 m. Mormântul principal aparținea CCMMB.

Mormântul nr. 4 (fig. 10/5) se afla în sectorul SV al tumulului, la 22,5 m de punctul de reper și la o adâncime de 1,3 m. Camera funerară, de formă ovală, avea dimensiunile de 1,1x1,42 m și adâncimea de 0,38 m, fiind orientată pe axa V-SE. Scheletul era culcat pe partea stângă, în poziție chiricită, cu capul spre SE. Craniul era presărat cu puțin ocră.

Inventarul: lângă partea posterioară a craniului se afla o cană lucrată cu mâna, cu fundul plat, corpul rotunjit și gâtul cilindric, scurt, de culoare gri-maronie. Umerii acesteia erau decorați cu un șir orizontal de înțepături, spre care converge altul cu caneluri oblice. Dimensiuni: \hat{h} =14,6 cm, d. maxim=19,8 cm, d. buzei=15,8 cm, d. fundului=6 cm (fig. 10/6).

Mormintele nr. 11 și 12 (fig. 10/1,7) se află la 20,3 m de punctul de reper, în sectorul de SE al tumulului, la adâncimea de 1,52 m. Camera funerară nu a putut fi identificată, deoarece mormântul 11 a fost amenajat în mantaua mormântului 12. Scheletul era culcat pe partea stângă, în poziție chiricită, cu capul spre NE. Mâna dreaptă era îndoită cu palma în sus, iar mâna stângă era răsucită din umăr, cu palma spre corp.

Inventarul: lângă mâna stângă se afla o cană lucrată cu mâna dintr-o pastă cu șamotă, cu corpul rotunjit și puțin turtit, fundul concav și buza răsfântă. Pe gât se găsea un șir de împunsături și patru butonase conice aplicate. Vasul are suprafața lustruită, de culoare roșu-maronie. Dimensiunile vasului: \hat{h} =9,4 cm, d. fundului=4,6 cm, d. corpului=16,6 cm, d. gâtului=14,2 cm, d. buzei=14,6 cm (fig. 10/4).

Mormântul nr. 12 se afla sub mormântul 11 și prezintă o platformă (prag) dreptunghiulară (2,37x1,94 m) și adâncimea de 1,03 m. Spre fund, groapa se îngusta până la dimensiunile de

1,1x1,87 m, fiind orientată pe axa NE-SV. La nivelul pragului se văd urme de acoperire cu lemn. Scheletul a fost depus într-un coșciug de lemn (0,55/0,7x1,53 m), în poziție chircită, culcat pe partea stângă, cu capul spre NE.

Inventarul: lângă craniu se găsea un vas biconic de culoare cafenie, cu buza scurtă, evidențiată. Dimensiunile vasului: \hat{h} =16,4 cm, d. fundului=12,8 cm, d. corpului=16,8 cm, d. buzei=12,2 cm (fig. 10/2). Lângă umărul drept al scheletului s-a descoperit un recipient biconic ornamentat pe gât și corp cu două valuri divizate. Dimensiunile vasului: \hat{h} =11,8 cm, d. fundului=6,8 cm, d. corpului=10,6 cm, d. buzei=8,2 cm (fig. 10/3). Lângă cotul mâinii stângi se afla o cataramă rotundă de os, cu suprafața șlefuită și marginile evidențiate, prevăzută cu o gaură cu marginile evidențiate (d. cataramei=3,8 cm, d. găurii=1,8 cm) (fig. 10/13). Alături de cataramă s-a descoperit și un vas (fig. 10/4).

Din ansamblul mormintelor prezentate mai sus, ce aparțin unui interval de timp cuprins între faza timpurie a bronzului mijlociu și perioada de trecere la bronzul târziu, cinci se află în partea de răsărit și cinci în partea de apus a interfluviului pruto-nistean. Cele mai vechi dintre ele, ce reprezintă un important jalon cronologic, este mormântul 1/2 din Rumeanțovo, cu ritul funerar tradițional culturii KMK: camera funerară cu prag de tipul IV, prevăzută cu o construcție din lemn de tipul IV (înmormântare în cosciug/jgheab), vase de tipul II și IV, cataramă de os de tipul II aici și mai departe complexe epocii bronzului mijlociu și tardiv se identifică după clasificarea lui E. Sava (Sava 1992). În general, complexul respectiv datează din secolele XVI-XV î. H. Mormântul 12 I/II, care a fost închis în dromos-ul mormântului 12 (unde s-a descoperit și ceramica Monteoru II b) este mai târziu decât mormântul culturii KMK și datează din faza timpurie a culturii Sabatinovka. Această stratigrafie liniară denotă existența unui schimb între culturile din regiunea sud-vestică. Și mormântul 1/4 de la Rumeanțovo datează din perioada culturii Monteoru I, fiind însoțit de un vas de tip XIV, care este sincron cu vestigiile culturii Sabatinovka timpurie din regiunile nord-vestice ale Mării Negre. Situația atestată în cadrul tumulului I de lângă satul Doina ne-a atras atenția prin amenajarea concomitentă a celor două morminte în gropi de tipul V, cu scheletele orientate la fel, însoțite de vase de tip II (mormântul 1/3), tipice pentru cultura KMK și de tip XIII (mormântul 1/4), care aparțin culturii Sabatinovka, cultură de agricultori, ci de influența unei culturi nomade, în cazul dat Srubnaja timpurie. Mormântul 1/2 de la Nicolscoe este însoțit de vase tipice culturii Sabatinovka, pe când ritul funerar în fond nu diferă de cel al culturii KMK. În afară de mormintele amintite, în tumulii respectivi au fost înfăptuite și alte înmormântări cu un inventar tipic culturii KMK: catrame, vase biconice. Scheletul din mormântul 4/15 de la Ciobruți este însoțit de un vas-borcan cu fundul inelar, care este caracteristic perioadei de trecere de la cultura Iamnaja tardivă la cultura Srubnaja și poate fi încadrat culturii Sabatinovka. Influențele reciproce între culturile KMK, Sabatinovka timpurie, Noua și Monteoru este un rezultat firesc al dezvoltării relațiilor dintre diferitele culturi ale epocii bronzului mijlociu și târziu interfluvial pruto-nistean. Cercetările viitoare ne vor oferi noi surse de interpretare a diferitelor aspecte funerare din epoca respectivă, inclusiv vom putea aborda de pe noi poziții problemele originii riturilor și a ritualurilor funerare specifice culturilor bronzului târziu și celor hallstatiene din regiunea Carpato-Dunăreană.

Serghei AGULNIKOV (Chișinău)

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Černeakov I.T., *Severo-Zapadnoe Pričernomorie vo IV v. do. n.e.*, Kiev, 1985.
2. Dergacev V.A., *Moldavija I sosednie territorii v epohu bronzy*, Chișinău 1985.
3. Sava E.N., *Kultura mnogovalikovo keramiki Pruto-Dnestrovskogo Meždurečija*, Chișinău, 1992.

4. Toščev G.N., *Srednii period bronzovogo veka Iugo-Zapada SSSR*, Zaporozhie, 1986.

5. Agulnikov S.M., *Otčet o polevyh issledovanijah Suvorovskoi novostroečnoj ekspedicii v. 1987g*, Arhiva IA al AS a R. Moldova, inv. 266.

6. Agulnikov S.M., *Otčet o polevyh issledovanijah Suvorovskoi novostroečnoj ekspedicii v. 1989g*, Arhiva MAE nr. 266, Chişinău 1990.

7. Iarovoi E.V., Bubulici V.G., *Otčet o polevyh issledovanijah gruppa kurganov u.s. Doina Cantemirskogo r-na MSSR*, Arhiva MAE nr. 323.

8. Bubulici V.G., *Otčet o polevyh issledovanijah Suvorovskoi novostroečnoj ekspedicii u.s. Rumeancevo i Doina Cantemirskogo r-na RM v. 1991*, Arhiva IA al AS din RM, Chişinău, 1992.

FORSCHUNGEN ZUR BRONZEZEIT ZWISCHEN DEM PRUTH UND DNIESTR

(Zusammenfassung)

Der Verfasser behandelt einige bronzezeitliche Funde im Gebiet zwischen dem Pruth und dem Dniestr. Es werden der Analyse Gräber der Nekropolen in Nicolscoe, Ciobrucci, Talmaz, Rumeantevo, Doina, die der Jamnaja- oder der Mnogovalikovaia-Kultur angehören, unterzogen.

ERKLÄRUNG DER ABBILDUNGEN

Abb. 1. Plan der Nekropolen Nicolscoe (1), Talmaz (2) und Ciobrucci (3) im Gebiet des Unteren Dniestr.

Abb. 2. Plan der Nekropole bei Nicolscoe.

Abb. 3. Nicolscoe T. 1: 1 - G. 13; 2 - G. 14; 3 - Steinaxt aus dem G. 13; 4 - Silex aus dem G. 15; 5 - G. 15; 6 - T. 1, G. 15.

Abb. 4. Nicolscoe T. 8, G. 11; 2- Schleifer für steinerne Pfeilspitzen; 3- Schleifer für steinerne Pfeilspitzen; 4- Steingerät; 5- Silex; 6- Gefäß; 7- dreieckiges Steingerät; 8- dreieckiges Steingerät; 9- Schaber aus einem Stoßzahn eines Schweines; 10- Steingeräte; 11- Geräte aus dobrudscher Silex; 12-13 Feuer stein.

Abb. 5. Nicolscoe: 1- T. 13, G. 1; 2- Silexpfeilspitze aus dem G. 1, T. 13; 3- T. 1, G. 6; 4- T. 13, G. 7.

Abb. 6. Plan der Nekropolen bei Talmaz und Ciobrucci.

Abb. 7. Ciobrucci, T. 4: 1- G. 34; 2- G. 7; 3- Gefäß aus dem G. 6; 4- G. 6; 5- G. 35; 6- G. 29.

Abb. 8. Talmaz: 1- T. 3, G. 1; 2- Silexwerkzeuge aus dem G. 15; 3- Knochen aus dem G. 15, T. 3; 4-6, 9- Pfeilspitzen aus dem G. 15; 7- Silex aus dem G. 1; 8- Gefäß aus dem G. 15; 10- Gefäß aus dem T. 4; 1- G. 3, T. 15, Talmaz; 12- G. 3, T. 16, Talmaz.

Abb. 9. 1- Ciobrucci, T. 4, G. 1; 2- Nicolscoe, Gefäß aus dem G. 2, T. 1; 3- Nicolscoe, T. 1, G. 2; 4- Ciobrucci, T. 4, G. 11; 5- Ciobrucci, Gefäß aus dem G. 1, T. 4; 6- Ciobrucci, Gefäß aus dem G. 11, T. 4; 7- Ciobrucci, Gefäß aus dem G. 37, T. 1; 8- Ciobrucci, Gefäß aus dem G. 15, T. 4; 9- Ciobrucci, Gefäß aus dem G. 15, T. 4; 10- Ciobrucci, T. 4, G. 37.

Abb. 10. Rumeantevo: 1, 4- T. 1, G. 11; 2-3- T. 1, G. 12; 5-6- T. 1, G. 4; 7- T. 1, G. 12 (Mnogovalikovaia-Kultur); 10 - Knochennadel aus dem G. 4, T. 1; 13- Knochenschnalle aus dem G. 12, T. 1; 14 - Keramik; Doina: 8, 11- T. 1, G. 3; 9, 12- T. 1, G. 4.

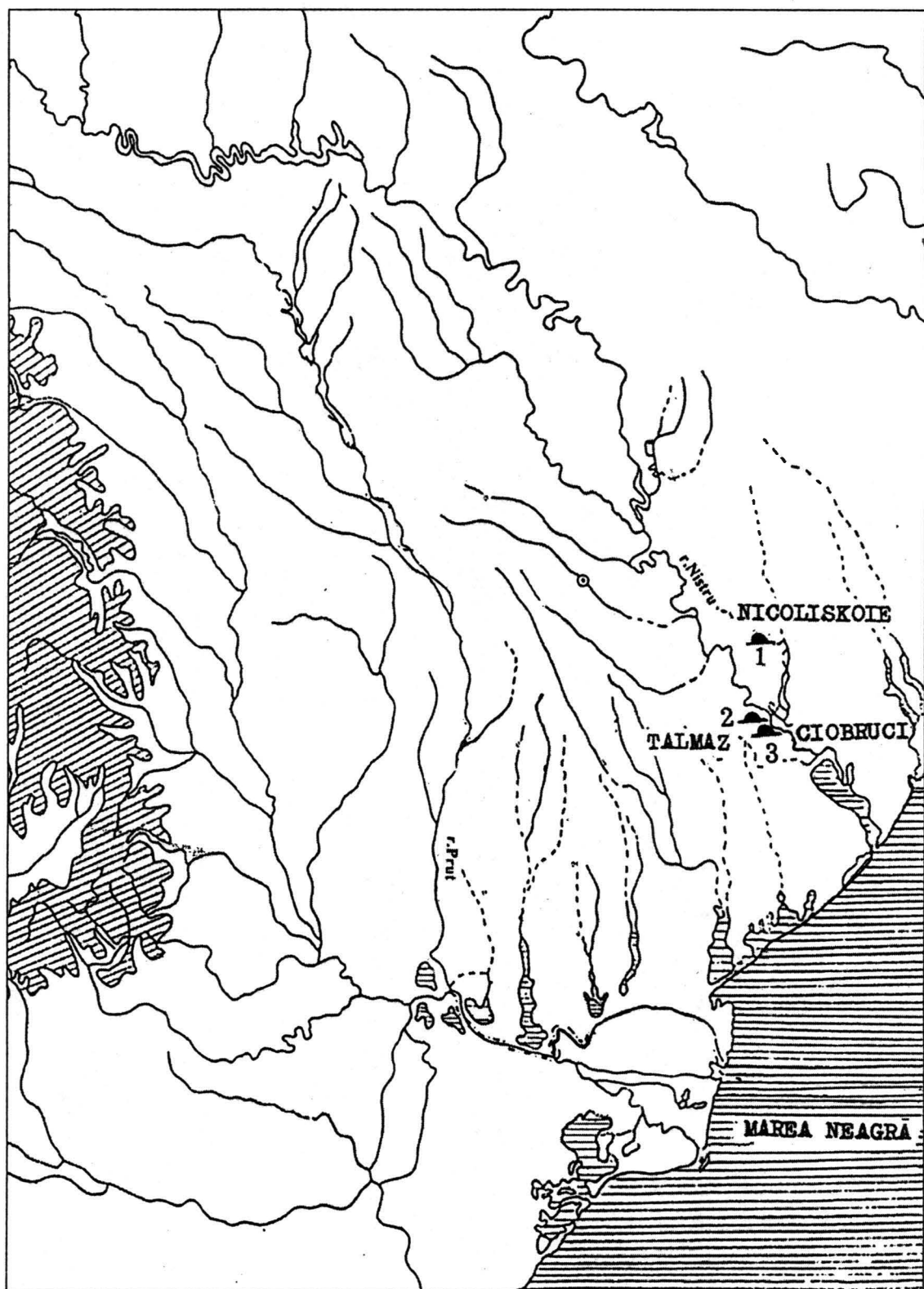

Fig. 1. Planul de situație al necropolelor tumulare din zona cursului inferior al Nistrului:
1-Nicolscoe; 2-Talmaz; 3-Ciobrucu.

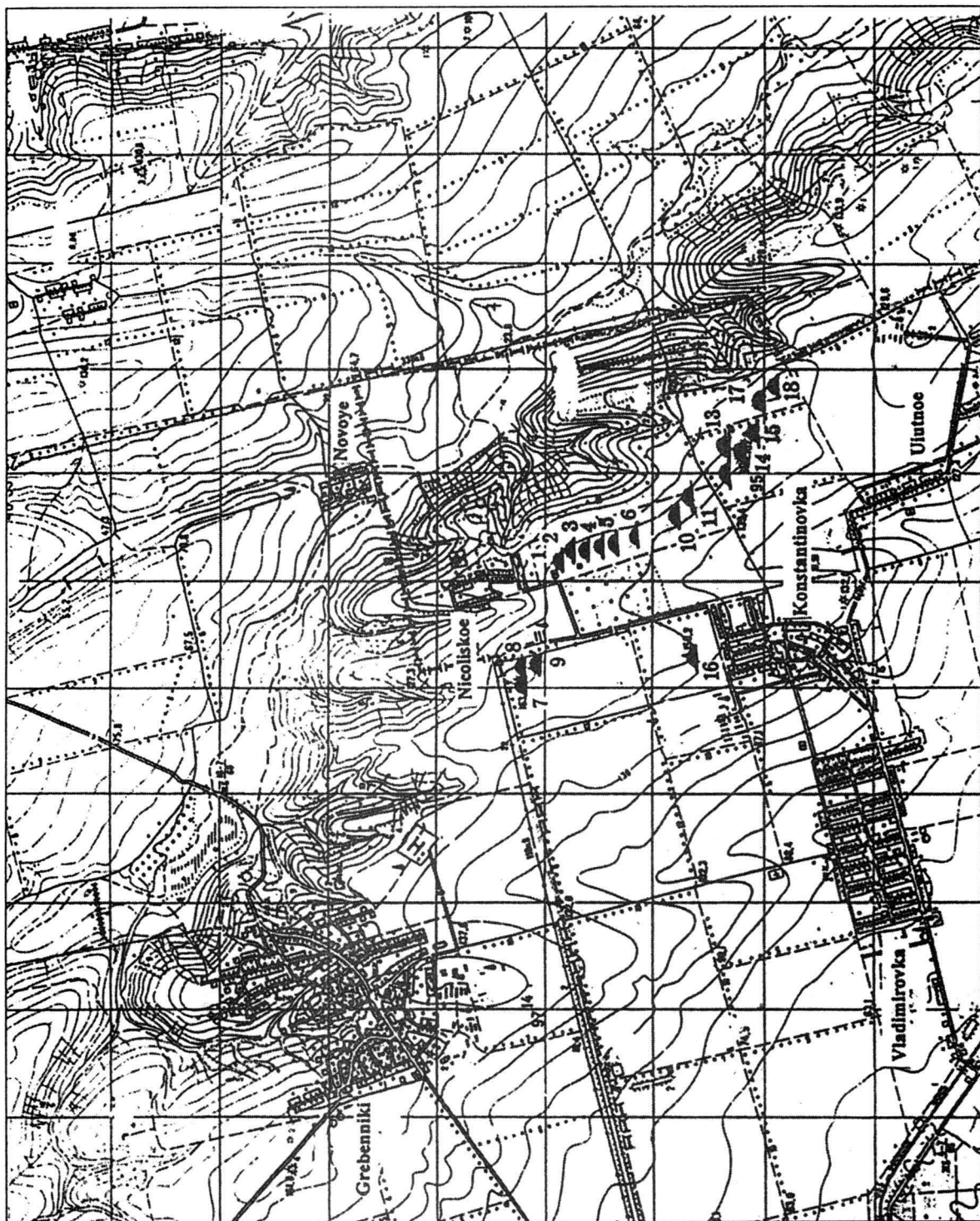

Fig. 2. Planul de situație al necropolei tumulare Nicolscoe.

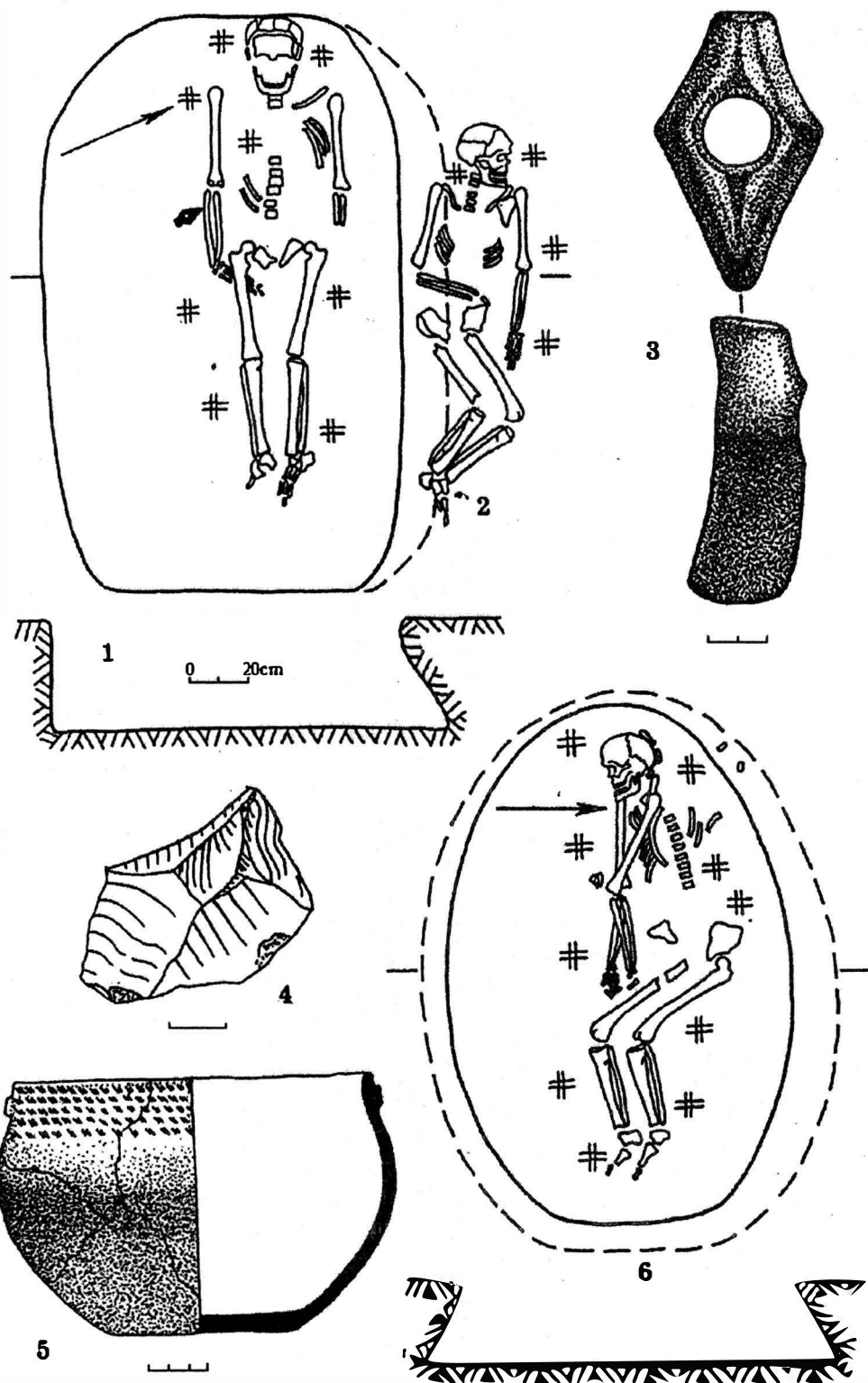

Fig. 3. Necropola Nicolscoe, tumulul 1, mormântul 13; 2, mormântul 14; 3, topor de piatră din mormântul 13; 4, silex din mormântul 15; 5, vas din tumulul 6; 6, mormântul 15 din tumulul 1.

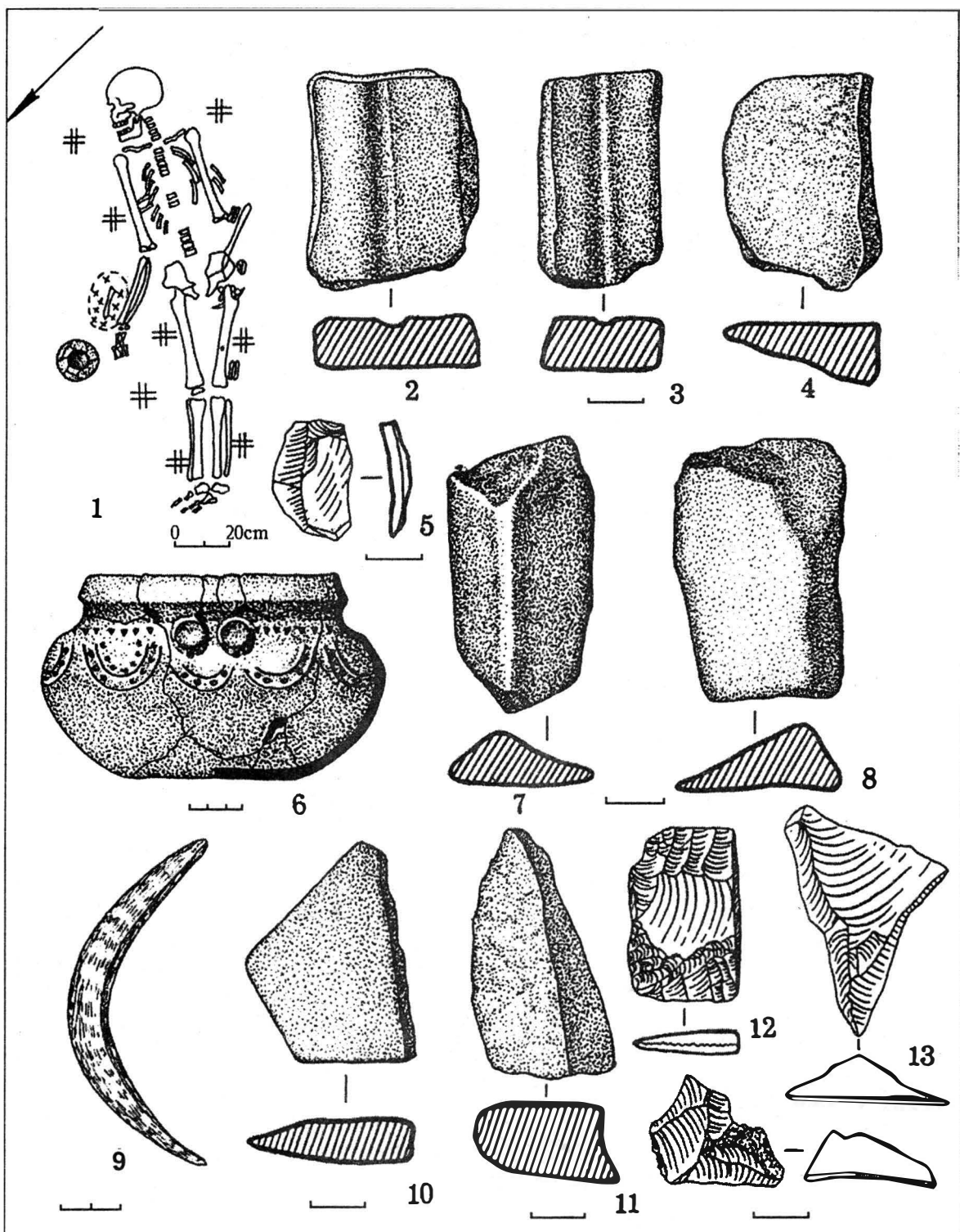

Fig. 4. Nicolscoe, tumulul 8, m. 11; 2 - "îndreptător" de piatră pentru săgeți; 3 - "îndreptător" de piatră pentru săgeți; 4 - unelte din piatră; 5 - silex; 6 - vas din m. 1; 7 - unelte triunghiulare; 8 - unelte triunghiulare; 9 - răzuitoare din colț de mistreț; 10 - unelte din piatră; 11 - unelte din silex dobrogean; 12 - silex, 13 - silex.

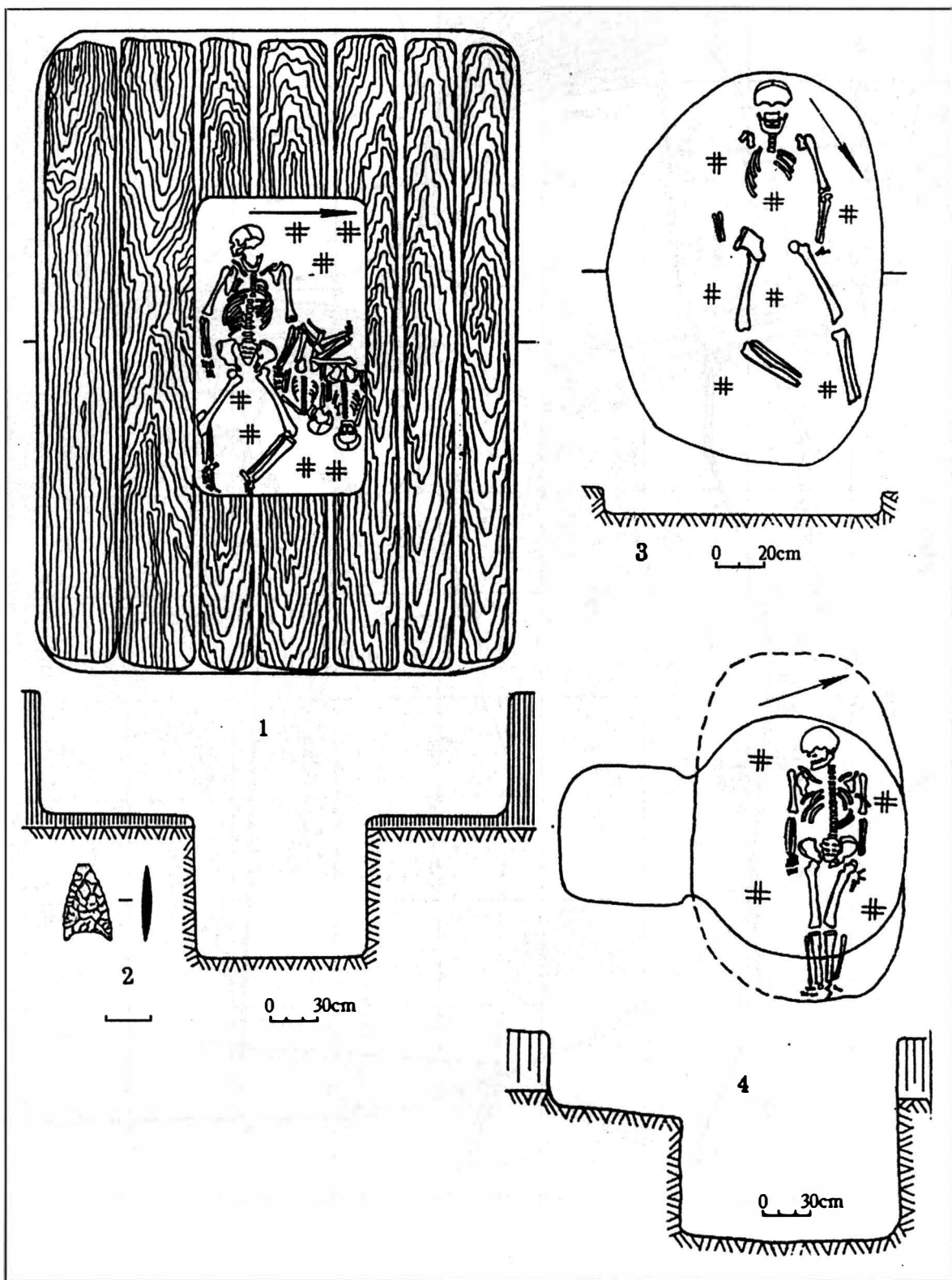

Fig. 5. Necropola Nicolscoc: 1 - tumulul 13, mormântul 1; 2 - vârf de săgeată din silix, tumulul 13, mormântul 1; 3 - tumulul 11, mormântul 6; 4 - tumulul 13, mormântul 7.

Fig. 6. Planul de situație al necropolelor tumulare de lângă satele Talmaz și Ciobruți.

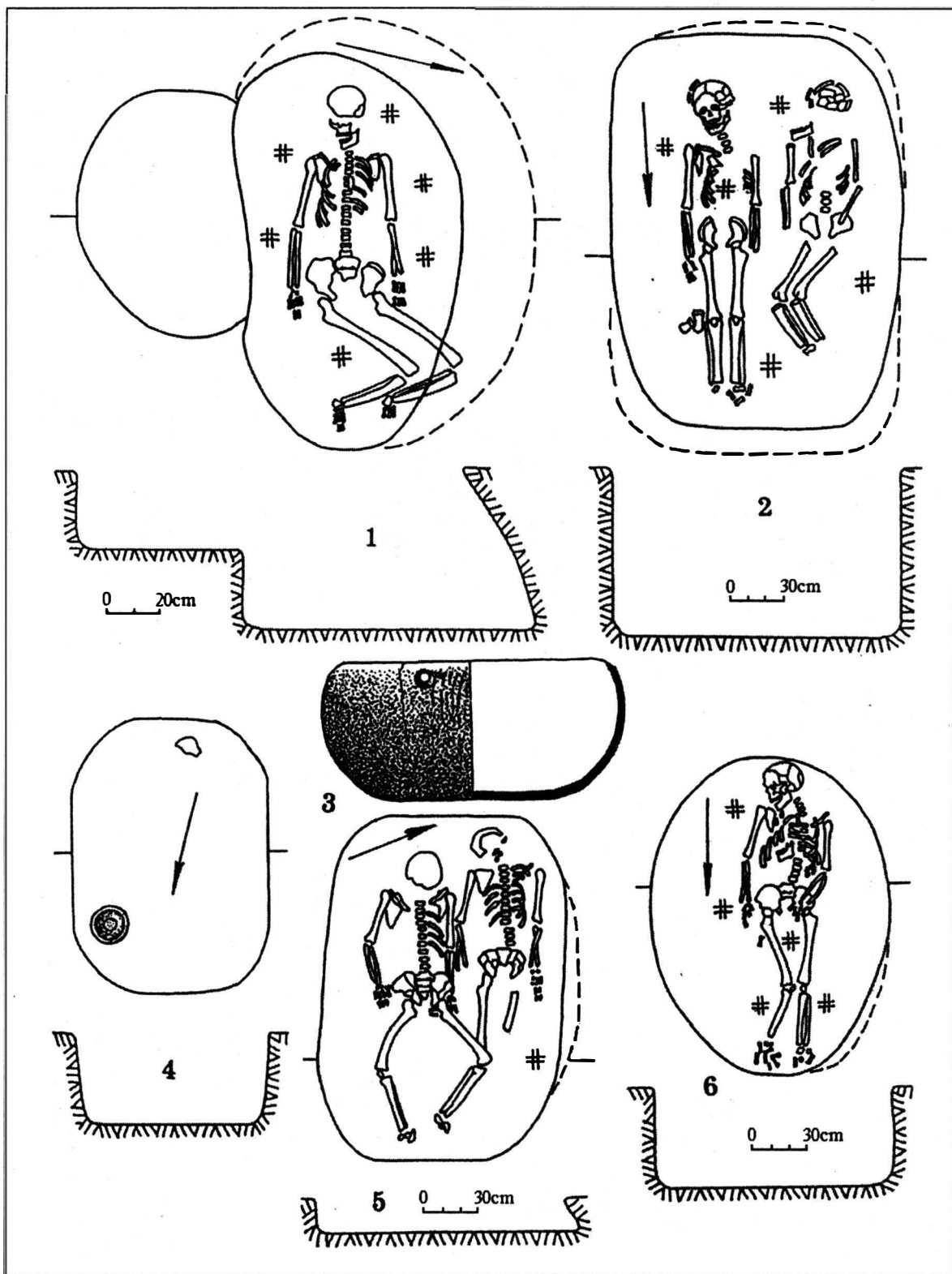

Fig. 7. Tumulul 4 al necropolei Ciobruți: 1 - mormântul 34; 2 - mormântul 7; 3 - vas din mormântul 6; 4 - mormântul 6; 5 - mormântul 35; 6 - mormântul 29.

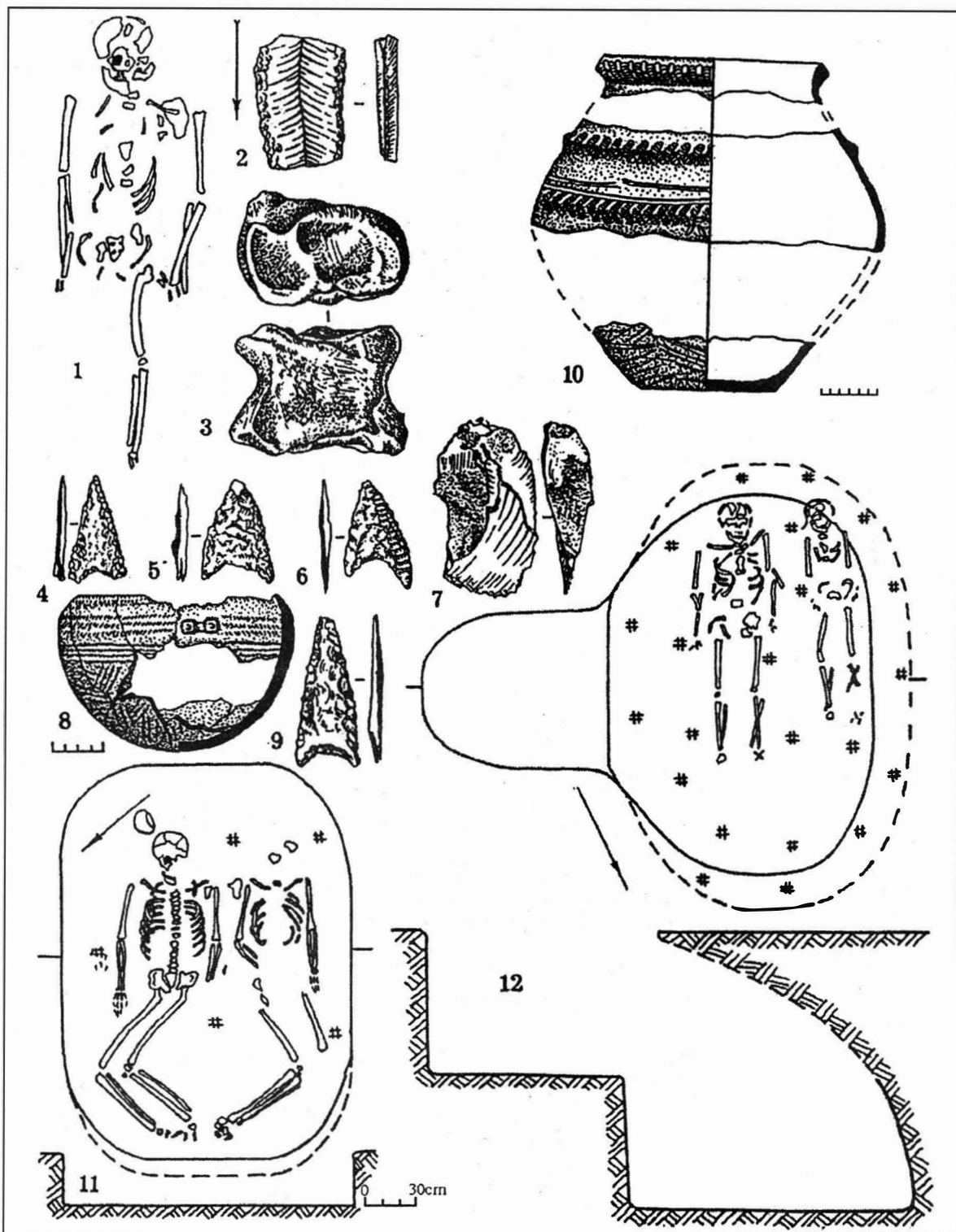

Fig.8. Grupul tumular de lângă satul Talmaz: 1 - tumulul 3, mormântul 11; 2 - placă de silex din mormântul 15; 3 - astragal din mormântul 15; 4-6, 9 - vârfuri de săgeți din silex, mormântul 15; 7 - silex din mormântul 11; 8 - vas din mormântul 15; 10 - vas din tumulul 4; 11 - tumulul 3/15, Talmaz; 12 - tumulul 3/16, Talmaz.

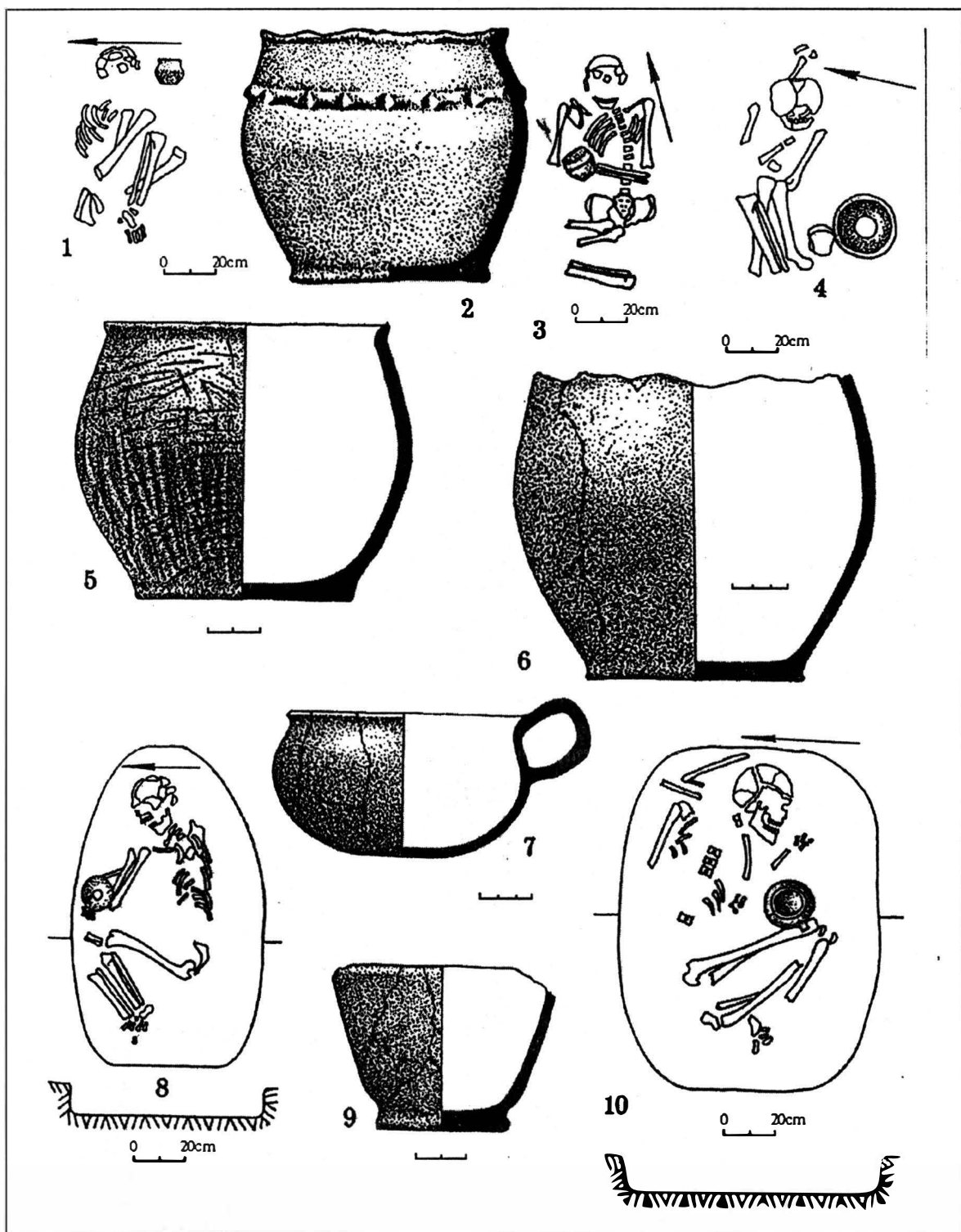

Fig. 9. 1 - Ciobruți, tumulul 4, m. 1; 2 - Nicolscoe, vas din t. 1, m. 2;

4 - Ciobruți, t. 4, m. 11; 5 - Ciobruți, vas din t. 4, m. 1; 6 - Ciobruți, vas din t. 4, m. 11;

7 - Ciobruți, vas din t. 1, m. 37; 8 - Ciobruți, vas din t. 4, m. 15; 9 - Ciobruți, vas din t. 4, m. 15;

10 - Ciobruți, vas din t. 4, m. 37.

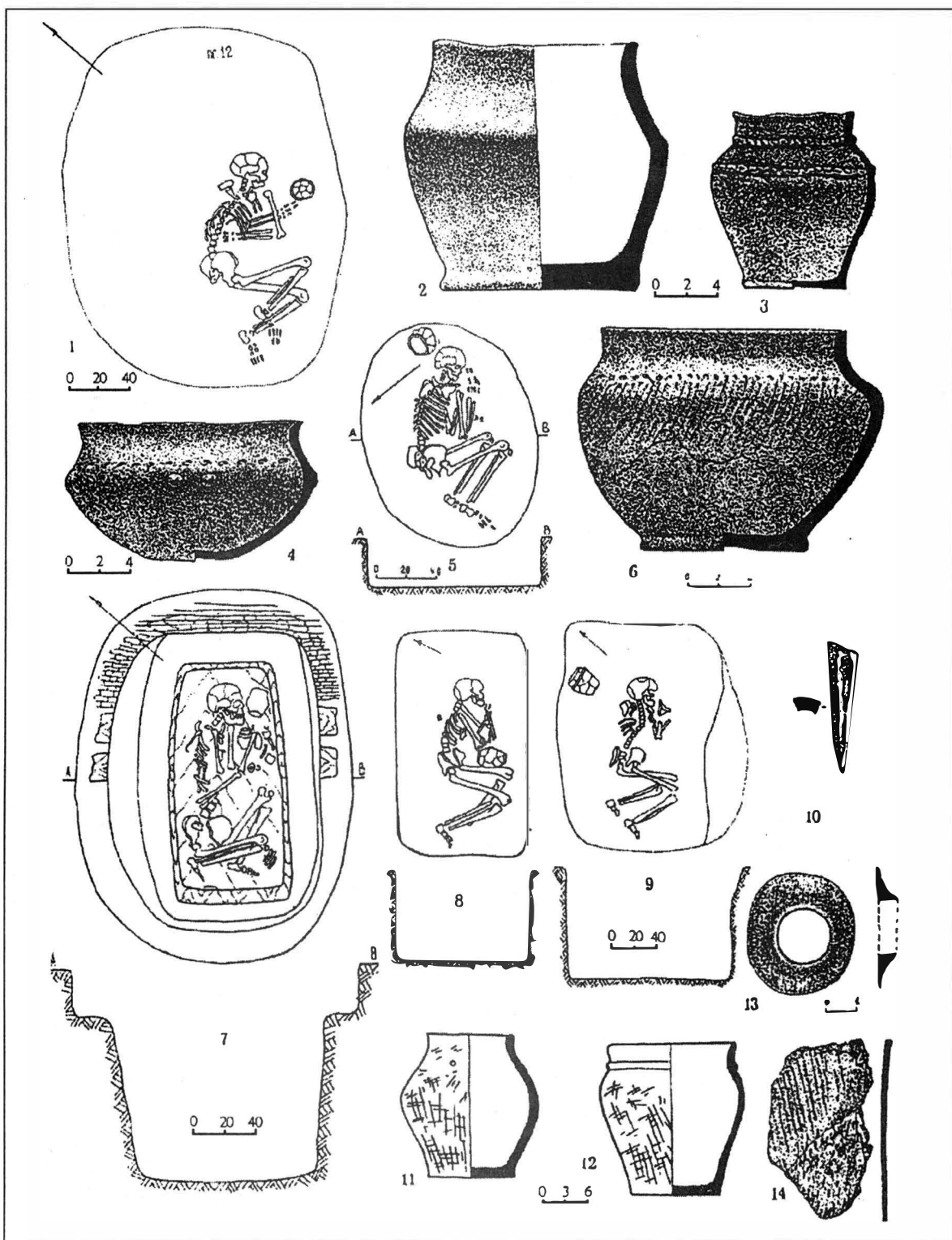

Fig. 10. 1, 4 - Rumeanțevo, t. 1, m. 1; 2-3 - Rumeanțevo, t. 1, m. 12; 5-6 - Rumeanțevo, t. 1, m. 4; 7 - Rumeanțevo, t. 1, m. 12 (cultura CMM); 8, 11 - Doina, t. 1, m. 3; 9, 12 - Doina, t. 1, m. 4; 10 - acul din os de la Rumeanțevo t. 1, m. 4; 13 - cataramă din os de la Rumeanțevo t. 1, m. 12; 14 - fragment ceramic.